

СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОГО ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

TRANSLATION STRATEGIES OF ENGLISH LEGAL DISCOURSE

Ходаковська О.О.,

orcid.org /0000-0002-2168-4558

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов № 1

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена стратегіям перекладу англomовного юридичного дискурсу. Метою статті є аналіз та уточнення поняття зазначених стратегій перекладу. Вивчення наукової літератури свідчить, що для визначення стратегій перекладу вчені послуговуються різними критеріями та принципами. Сучасні мовознавчі дослідження не пропонують чіткого та одноставного тлумачення цього поняття. Різноманіття термінології, яке існує в науці, викликає потребу розмежування понять «стратегія», «методи» і «прийоми» перекладу. Поняття «стратегії перекладу» залежить від різних підходів до перекладу та методологічних і теоретичних засад. Добір ефективної стратегії перекладу зумовлений як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. До чинників, які впливають на виокремлення стратегій перекладу, відносять дії перекладача, ступінь адаптації іноземного тексту до культурних цінностей мови, стилістичну точність, потребу буквального перекладу тощо. Зазначено, що стратегії перекладу становлять сукупність ефективних, логічно поєднаних послідовних мовленнєвих дій, спрямованих на подолання труднощів перекладу англomовного юридичного дискурсу, який відрізняє комплексність проблематики. Науковці пропонують доперекладацький аналіз у якості визначального фактору для обрання стратегій перекладу. Типологія стратегій перекладу англomовного юридичного дискурсу складається із глобальної стратегії та локальних стратегій. До глобальної стратегії перекладу англomовного юридичного дискурсу відносимо подолання національно-правових розбіжностей правових систем та урахування лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів. До локальних стратегій перекладу англomовного юридичного дискурсу відносимо урахування правової галузі, визначення жанру юридичного тексту, правовий аналіз тексту, кваліфікацію поняття та добір аналогічних термінів українського права. У формуванні стратегій правничого дискурсу перекладу варто враховувати особливості національних правових систем та юридичних формулювань. Коректний юридичний переклад може бути здійснений із використанням спеціальних знань у відповідній галузі права та за допомогою визначення специфіки конкретного виду правовідносин.

Ключові слова: стратегії перекладу, англomовний юридичний дискурс, юридичний термін, переклад, труднощі перекладу, юридичний переклад.

The article focuses on translating strategies for English legal discourse. The theoretical views of translation strategies researchers have been covered in the paper. The purpose of the article is to analyze strategies for translating English legal discourse. The analysis of scientific literature shows that scientists use different criteria and principles to determine the translation strategy. Modern linguistic research does not offer a clear and unanimous definition of this concept. The variety of terminology that exists in science necessitates a distinction between the concepts of "strategy", "methods" and "techniques" of translation. The concept of "translation strategy" depends on different approaches to translation and methodological and theoretical principles. The choice of an effective translation strategy is stipulated by both objective and subjective factors. Issues that influence the choice of translation strategies include actions of a translator, the degree of adaptation of a foreign text to the cultural values of the language, degree of stylistic accuracy, need for literal translation, etc. It has been stated that translation strategies constitute a set of effective, logically integrated sequential speech actions aimed at overcoming the difficulties of translating complex English legal discourse. The theory of pre-translation analysis is also important in linguistics. Numerous studies mark it as the determining factor for choosing translation strategies. The typology of translation strategies for English legal discourse consists of global strategies and local strategies. The global strategy for translating English legal discourse includes overcoming national legal differences of legal systems and taking into account linguistic and extra-linguistic factors. Local legal strategies for translating English legal discourse should be chosen with regard to a legal field, definition of a legal text genre, legal text analysis, qualification of the concept and selection of similar terms of Ukrainian law. In formulating strategies for the legal discourse of translation, it is necessary to consider peculiarities of national legal systems and legal formulations. Correct legal translation can be carried out using specialized knowledge in the relevant field of law and specifics of a particular type of relationship.

Key words: translation strategies, English legal discourse, legal term, translation, translation difficulties, legal translation.

Постановка проблеми. Перекладознавство та переклад термінів (у тому числі і правничих) є одними із провідних напрямків міждисциплінарних наукових розвідок. Сучасна перекладацька парадигма не послуговується виключно лінгвістичною теорією перекладу, вона залучає здобутки культурології, психолінгвістики, істо-

рії та літературознавства. Переклад юридичного дискурсу становить труднощі, тісно пов'язані з його природою та специфічними рисами англійської та української правових систем і мов.

Загальні мовні характеристики правничого дискурсу в англійській та українській мовах мають певні спільні риси. Мова юридичного дис-

курсу типово є ритуальною та архаїчною, вона підпорядковується дуже суворим стилістичним нормам у відношенні способу висловлювання і реєстру, а також характеризується високою мірою кодифікованих жанрових структур тощо. Стилль більшості документів не повинен викликати додаткових асоціацій та відвертати увагу від суті документу, в ньому відсутні будь-які індивідуально-авторські риси. Нейтральне викладення юридичних норм підвищує ефективність правового регулювання.

Слід відзначити, що, незважаючи на деякі спільні риси з українським дискурсом, англійський юридичний дискурс є самотнім, дуже специфічним лінгвістичним явищем. Незвичні риси мови англійського юридичного дискурсу пояснюються унікальною історією розвитку мови англійського права.

У середньовічний період англійські юристи використовували суміш латини, французької та англійської мов. Фундаментальні закони Великої Британії були створені раніше, ніж фундаментальні закони більшості країн із традиціями цивільного права, і тому значна кількість документів, що мають юридичне значення і сьогодні, були записані архаїчною англійською. Вищезгадані риси роблять мову юридичного дискурсу не тільки надзвичайно складною, але часто і незрозумілою навіть для носіїв мови. Як зазначив Mellinkoff, “legalese is a way of preserving a professional monopoly by locking the trade secrets in the safe of unknown tongue” [11, с. 45]. Часто необхідно перекласти такий термін або концепт, аналог якого просто відсутній у цільовій культурі. Складність юридичного перекладу неодноразово використовувалася як аргумент на користь теорії неможливості повноцінного перекладу, так званої неперекладності. Разом із тим межі неперекладності дуже невизначені, розпливчасті, мінливі та залежать від обох мов та культур, а також від суб’єктивного сприйняття перекладача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне перекладознавство послуговується кількома термінами на позначення «стратегії перекладу». Це, зокрема, «стратегія перекладу», «стратегії перекладу», «перекладацькі стратегії», «стратегія перекладача» тощо. Ці поняття вживаються як тотожні варіанти, але зміст позначуваного ними поняття може бути різним, у мовознавстві не існує загальноприйнятого усталеного визначення.

У нашій статті спираємося на праці зарубіжних та вітчизняних науковців, присвячені проблемам перекладу та його стратегіям: Т. Андрієнко,

Л. Коломієць, Т. Пастрик, Г. Хеніга, П. Куссмауля, Л. Венуті, А. Вітренко, В. Комісарова, І. Алексєєвої та ін. Науковці приділяють багато уваги тлумаченню терміна «перекладацькі стратегії», проте не можна сказати, що існує вичерпна характеристика цього поняття та всі його аспекти знайшли висвітлення в наукових розвідках.

Не підлягає сумніву той факт, що переклад – це перетворення повідомлення з вихідної мови на повідомлення мовою перекладу. Точний переклад, по суті, неможливий через те, що різні мови відрізняються як за граматичною будовою, так і за простою кількістю слів, не кажучи вже про різницю культур, що також може впливати на спосіб та результати перекладу [4].

Юридичний переклад, як і будь-який інший вид перекладу, має свої особливості. Йдеться, насамперед, про те, що перекладач має бути обізнаним із тією галуззю права, яка є об’єктом перекладу. Таким чином, правничі терміни та чужомовні юридичні реалії потребують перекладу з урахуванням особливостей національної правової терміносистеми. Правильне формулювання та застосування стратегій перекладу робить можливим уникнення неперекладності, яка залежить від обох мов та правових систем, а також від суб’єктивного сприйняття перекладача.

Метою пропонованої статті є формулювання та уточнення терміна «перекладацькі стратегії» та аналіз шляхів застосування перекладацьких стратегій під час перекладу англійського юридичного дискурсу. Для цього слід вирішити такі завдання: дослідити теоретичне підґрунтя наявних тлумачень терміна «перекладацькі стратегії» та розглянути пропоновані теорії в аспекті перекладу юридичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Досліджуваний нами юридичний дискурс належить до типу інституційного дискурсу і відноситься до сфери врегулювання соціальних взаємовідносин, характеризується усталеною чіткою організацією та ієрархією. Він є орієнтованим на всі верстви суспільства та вважається одним із найбільш актуальних дискурсів сучасності. Право – це не тільки сукупність нормативних актів та законів, але і найважливіше досягнення культури всієї цивілізації. Традиційно виокремлюють такі основні типи юридичного дискурсу: 1) законодавчий; 2) усний судовий; 3) письмовий судовий; 4) освітньо-правовий. Otto Walter структурує юридичний дискурс за відповідними функціональними галузями права: – 1) мова законів (законодавчі, абстрактні правові норми, призначені законодавцем як для фахівців, так і не юристів); 2) мова

юридичної науки та експертиз (коментарі та обговорення спеціальних питань фахівцями для фахівців); 3) мова відомчого писемного спілкування (формуляри, пам'ятки, повістки та ін.); 4) адміністративний жаргон (неофіційне обговорення спеціальних питань фахівцями) [13, с. 44–57]. Статус права є надзвичайно високим та відповідальним, його мова є показником рівня культури законодавців, їхньої поваги до громадян. Під час формулювання законів їхні автори (а отже, і перекладачі) просто зобов'язані дотримуватися існуючих норм мови. Жорсткі обмеження притаманні всім рівням дискурсу, це стосується макроструктури тексту, його абзаців, речень та зворотів. Важливість дотримання стандартизованих форм, часто рідкісних для звичайних текстів, кліше та сталих висловів, є визначальною ознакою англомовного юридичного дискурсу. Важкість інформаційного навантаження кожного речення та важливість повного та однозначного передавання кожного положення, коли виключається будь-яка можливість двозначного тлумачення, спричиняють використання надзвичайно довгих речень зі складним синтаксисом, високим рівнем гіпотаксису, повторенням синтаксичної переривчастості.

Як відомо, процес життєдіяльності народу відбивається в мові, а лінгвістичний код віддзеркалює світобачення свого народу. Започаткував таку точку зору на мову німецький вчений Вільгельм фон Гумбольдт. У своїх працях лінгвіст розглядав мову як «дух народу». Вчений стверджував, що різні мови сегментують об'єктивну дійсність по-різному. Якими б генетично спорідненими не були мови, неможливо прослідкувати тотожність сегментації свідомості-реальності (термін В.М. Манакіна) на лінгвістичному рівні. Своєрідність сегментації навколишнього світу найбільш повно проявляється на лексичному рівні. Релевантність лінгвістичних кодів повною мірою виявляється під час контрастивного вивчення. Розроблення юридичного тексту вимагає дотримання не тільки норм літературної мови, але й законів логіки, оскільки в основі тексту такого типу є змістовні залежності. Вимоги до осіб, що здійснюють правотворчу та нормотворчу діяльність, повинні включати в себе вміння застосовувати під час створення правничих текстів правила формальної логіки, які дозволяють створити ту логічну основу вираження правових норм, що має назву «тканина закону». Правотворча, правозастосовна та правоохоронна діяльність пов'язані з найбільш нагальними потребами та інтересами суспільства, тому навіть найменша помилка може призвести до серйозних негативних, а іноді дра-

матичних та навіть трагічних наслідків. Право як форма громадської свідомості із властивим йому видом діяльності є головним екстралінгвістичним фактором, що створює стиль, стосовно жанрів офіційно-ділового стилю.

Мовознавці вважають, що першими дослідниками, які визначили термін *стратегія перекладу*, були Г. Хеніг та П. Кусмауль [8]. Німецький вчений Х. Крингс обґрунтував теоретичні засади стратегії перекладу. У праці «Was in den Kopfen von Übersetzern vorgeht?» він аналізує дії перекладача. Науковець пропонує два терміни – *макростратегія* та *мікростратегія*. За його теорією, макростратегія перекладача передбачає декілька перекладацьких задач, а мікростратегія – лише одну [9].

Цікавою з огляду на стратегію перекладу є робота Л. Венуті «The Translator's Invisibility: A History of Translation». Автор описує два протилежних процеси – форенізацію, якій приділено більше уваги, та доместикацію. На думку Л. Венуті, доместикація – це адаптація іноземного тексту до культурних цінностей цільової мови, а форенізація орієнтована на культуру оригіналу, на культурні цінності з метою підкреслення лінгвістичних і культурних відмінностей іноземного тексту [10]. Стратегія доместикації є поширеною, проте, на наш погляд, її не варто часто залучати в юридичному перекладі.

У випадку перекладу англомовного юридичного дискурсу найбільш прийнятною видається теорія Г. Фонга. Науковець пропонує ще один вид стратегії – нейтралізацію, для якої властиве усунення характеристик культурної спільноти, використання нейтрального, немаркованого стилю [7].

В. Комісаров також приділяв увагу стратегіям перекладу та запропонував принципи, за якими має відбуватися процес перекладу [5]. Пітер Ньюмарк класифікував стратегії перекладу таким чином: 1. Стратегія дослівного перекладу (застосовується, коли потрібно передати загальний зміст тексту); 2. Стратегія буквального перекладу (такий переклад вимагає подальшого редагування); 3. Стратегія точного перекладу (застосовується для перекладу технічних текстів, коли зміст є важливим); 4. Стратегія семантичного перекладу (у цьому випадку більше уваги приділяється естетичній цінності тексту оригіналу); 5. Стратегія адаптації (це такий тип перекладу, який використовується під час перекладу художньої літератури, особливо поезії); 6. Стратегія вільного перекладу (переклад без збереження стилю, форми і змісту тексту оригіналу, але зі збереженням основної ідеї); 7. Стратегія ідіоматичного перекладу (властива усному перекладу,

який відбувається в неофіційній обстановці); 8. Стратегія комунікативного перекладу (його мета – адаптувати текст, який перекладається, нормам мови, на яку перекладають, зробити його більш комфортним для сприйняття читачем) [12].

Визначення стратегії перекладу – це, насамперед, визначення, які саме пріоритетні аспекти оригінального тексту мають бути відтворені в перекладі. Не завжди можливо вичерпно та точно передати ці аспекти в мові перекладу, але визначення провідних рис допоможе перекладачеві. Вважають, що можна говорити про загальні принципи перекладацької стратегії. Стратегію перекладу розуміємо як сукупність етапів перекладу та перекладацьких дій, спрямованих на вирішення глобальних та локальних проблем перекладу з метою досягнення формальної подібності перекладу оригіналу.

Досить часто термін *стратегія перекладу* вживають як тотожний до поняття *засоб перекладу*. На нашу думку, така кореляція є неправильною. Це відбувається тоді, коли не усвідомлюється сутність зазначених термінів. В. Комісаров визначає перекладацьку стратегію як своєрідне перекладацьке мислення, яке є основою перекладацьких дій. За Х. Крингсом, перекладацька стратегія ототожнюється з потенційно усвідомленими планами перекладача, які спрямовані на вирішення конкретної перекладацької проблеми в межах конкретної перекладацької задачі. І. Алексєєва протиставляє перекладацькі стратегії перекладацьким діям. Дослідниця пропонує поділ на етапи доперекладацького аналізу (осмислення сутності тексту, зібрання зовнішніх фактів про нього, визначення джерела та реципієнта, визначення комунікативних функцій тексту та виокремлення комунікативного завдання), аналітичний варіативний пошук (відбувається на етапі практичного виконання перекладу, на цьому етапі створюється термінологічна та лексична єдність створюваного тексту) та аналіз результатів перекладу (виправлення недоліків перекладу). На думку дослідниці, ці етапи можуть містити в собі перекладацькі стратегії. Доперекладацький аналіз є визначальним фактором для добору стратегії перекладу. Він передбачає визначення правових реалій оригінального тексту, композиційних складових частин та жанрової належності [1]. Т.В. Пастрик виділяє три групи перекладацьких стратегій: 1) конативні стратегії, які виражають спрямованість на адресата взаємодії з урахуванням змісту та функцій спілкування, ґрунтуються на комунікативних знаннях; 2) особистісні перекладацькі стратегії – це ті закономірності в когнітивному обробленні інформації –

її сприйманні, інтерпретації та породженні, – які визначаються рисами характеру особистості перекладача, його особистісними станами та властивостями; 3) когнітивно-лінгвістичні перекладацькі стратегії, що ґрунтуються на лінгвістичних та текстових знаннях перекладача [6, с. 146]. Когнітивні стратегії перекладу англomовного юридичного тексту – це способи інтерпретації та адаптації нових знань у межах тієї галузі права, в якій здійснюється переклад. Надзвичайно важливими є розуміння чужомовних реалій, ієрархія нових терміноелементів та правильний переклад засобами української мови. На нашу думку, поняття «стратегія перекладу» є загальним, таким, що передбачає сукупність дій перекладача та протиставляється способам та методам перекладацьких дій. Підтримуємо думку А. Вітренка про те, що розпливчата семантика англійського слова *strategy* (plan, method, or series of maneuvers or stratagems for obtaining a specific goal or result, skill in managing any affair) впливає значною мірою на різні тлумачення терміна «стратегія перекладу» [3].

З огляду на наявні тлумачення досліджуваного поняття, на наш погляд, найбільш прийнятною є теорія Т. Андрієнко. Пропонується розподілити перекладацькі стратегії на *глобальні* (цілісний текстовий мегаконцепт) та *локальні* (такі, що потребують стратегічного перекладацького рішення). Локальні стратегії можуть застосовуватися на різних етапах, а також стосовно різних одиниць перекладу, наприклад, історичних слів-реалій [2, с. 56]. З урахуванням такого розподілу до глобальної стратегії перекладу англomовного юридичного дискурсу можна віднести стратегію подолання національно-правових розбіжностей правових систем та урахування лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів. Останнім часом зростає тенденція складати юридичні документи стандартною, сучасною англійською мовою (Plain English), проте цей процес є досить повільним, тому що в порівнянні зі стандартною англійською мова права є набагато точнішою та має довгу історію використання, яка забезпечує широку прецедентну базу, тісно пов'язану з мовою. Цей прецедент є в більшості випадків визначним фактором того, як саме тлумачиться юридичний документ. У зв'язку з особливою важливістю забезпечення правової коректності тексту необхідно враховувати «діалектику» юридичного перекладу, яка полягає в тому, що юридичний переклад з української мови на англійську і з англійської мови на українську є різноспрямованим, але взаємопов'язаним процесом, оскільки ситуація, яка є проблемною для перекладу з рідної мови

на іноземну, може служити джерелом рішення для проблемної ситуації в перекладі у зворотньому напрямку.

До локальних питань, на нашу думку, можна віднести урахування правової галузі та визначення жанру юридичного тексту. Правовий аналіз тексту, кваліфікація поняття та добір аналогічного терміна українського права також можна вважати локальними стратегіями перекладу. Таким чином, під час перекладу англійських юридичних термінів необхідно стежити за тим, щоб не вживалися різні поняття українського та британського законодавства, які можуть бути позначені схожими термінами. Для утворення нового англійського терміна, призначеного для передачі специфічно українських реалій англійською мовою, можна використовувати наявну в англійській мові нетермінологічну одиницю або вдаватися до калькування українського термінологічного словосполучення або описового перекладу. Слід враховувати тенденцію до використання простого і зрозумілого англійського (Plain English Campaign), що виникла в середовищі носіїв англійської мови. Для утворення англомовних еквівалентів українських юридичних термінів варто уникати полісемії, враховувати обсяг значень кожної одиниці, брати

до уваги всю тематичну групу (сферу правового поля) в цілому, перевірити термінологічне поєднання за критерієм Plain English.

Висновки. У висновку можна сказати, що вибір стратегії перекладу англомовного юридичного дискурсу передбачає доперекладацький аналіз тексту оригіналу, вибір методів перекладу з урахуванням усіх складнощів та релевантне представлення інформації. Також слід зауважити, що для адекватного перекладу необхідно враховувати функціонально-стильову належність юридичних текстів (нормативно-правові акти чи доктринальне тлумачення цих актів). Перекладач має брати до уваги й етимологію термінів (питомі англійські, французькі, латинські юридичні терміноелементи). Окремою проблемою є випадки полісемії та синонімії термінів. Багато елементів перекладацьких стратегій є варіативними і повинні враховуватися перекладачами залежно від різних умов. У сучасних полікультурних умовах дослідження стратегій перекладу робить можливим успішний акт комунікації між представниками різних культур у сфері права. Перспектива подальшого дослідження вбачається у вивченні залучення стратегій перекладу для перекладу законодавчого англомовного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика : учеб. пособие. Санкт-Петербург : «Издательство Союз», 2001. 288 с.
2. Андрієнко Т.П. Стратегії і тактики перекладу: когнітивно-дискурсивний аспект (на матеріалі художнього перекладу з англійської мови на українську) : монографія / за ред. В.І. Карабан. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 339 с.
3. Витренко А. О «стратегии перевода». Вып. 536: Сопоставительная лингвистика и вопросы перевода. Москва : Вестник МГЛУ, 2008. С. 3–17.
4. Казакова Т.А. Практические основы перевода. English <=> Russian: учебное пособие. Санкт-Петербург : «Издательство Союз», 2001. 320 с.
5. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение : учебное пособие. Москва : ЭТС, 2001. 424 с.
6. Пастрик Т.В. Концептуальна модель продуктивного білінгвізму перекладача. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка*. 2006. Т. 8. Вип. 2. С. 141–148.
7. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 255 с.
8. Höning H. G. Strategie der Übersetzung : Ein Lehrund Arbeitsbuch. – Tübingen : Narr, 1982.
9. Krings H. P. Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht : Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Französischlernern. Tübingen : Narr, 1986. XI, 570 p.
10. Lawrence Venuti. The Translator's Invisibility. A History of Translation. London and New York, Routledge, coll. «Translation Studies», 1995. 353 p.
11. Mellinkoff D. The Language of the Law. Boston : Little, Brown and Co, 1963. 526 p.
12. NEWMARK, Peter: Textbook of Translation. Harlow : Pearson Education Limited 2008.
13. Otto W. Die Paradoxie einer Fachsprache. Stuttgart : Der öffentliche Sprachgebrauch. Band II, 1981. 678 s.